

at glæde sig over, at den store traditionelle udgave (næsten) er i hus. Forhåbentlig vil den blive udnyttet efter fortjeneste og samtidig virke inspirerende på interessen for tingbøgerne i det hele taget.

Paul G. Ørberg

E. Ladewig Petersen: *Veritas et honor regis. Studier over Niels Slanges kilder og kildebehandling i hans fremstilling af Christian IV's historie.* (Odense Universitetsforlag, 1974). 100 s.

I sin bog om biskop Hans Svane og gejstligheden på stændermødet i 1660, fra 1974, kunne Carl-Johan Bryld, med udgangspunkt i tidligere forskere som C. O. Bøggild-Andersen, på flere væsentlige punkter stille spørgsmålstegn ved 1700-talshistorikeren Niels Slanges arbejds metode og pålidelighed. I sit kritiske arbejde om Niels Slange og dennes kilder og kildebehandling gør Erling Ladewig Petersen endeligt op med denne historiker, der siden slutningen af forrige århundrede med mellemrum har været genstand for livlig diskussion.

Det er med rette, Ladewig Petersen tager Niels Slanges arbejde op til en analyse i bredere sammenhæng. Selv om det på flere punkter har været stærkt omdiskuteret, har man indtil den nu foreliggende bog savnet en systematisk kritisk og historiografisk undersøgelse. Kun ved at se på forfatterpersonligheden og dennes motiver og intentioner i en helhed er det muligt at nå frem til en forståelse af enkeltheder i det arbejde, hvorfra mange oplysninger har spillet en større eller mindre rolle i historiske fremstillinger, idet man har troet, at Slange i mange tilfælde har bygget på kildemateriale, der siden er tabt.

På baggrund af en indledende skildring af Niels Slange og det tidligere syn

på ham og af historikeren Hans Grams trælsomme arbejde med Slanges store Christian 4.-manuskript, der også sættes i relation til Ludvig Holbergs arbejde, samler Ladewig Petersen sine analyser omkring tre begivenhedsforløb, der skildres i Slanges i det ydre monumentale værk *Kong Christian den Fierdes historie*, der efter mange vanskeligheder udkom i 1749. De tre begivenhedsforløb omfatter forholdet mellem Christian 4. og rigsrådet i nogle kritiske måneder 1603-04, formynderstyrets etablering 1588 og Kalmarkrigen 1611-13. Gennem skarpsindige analyser og bestræbelser på gennem andre kilder at nå bag om Slange lykkes det Ladewig Petersen på overbevisende måde at afsløre Slanges arbejdsmåde og kildebehandling og hans motiver og tendens, således at et afsluttende afsnit kan give en sammenfattende karakteristik af denne historiker.

Er Slanges værk stærkt præget af, at det stammer fra den førkritiske tid, så belastes det i særlig grad af forfatterens arbejdsmåde og tendens. Slange manglede helt evnen til at strukturere sit værk og kunne ikke skelne væsentligt fra uvæsentligt; yderligere formåede han ikke, lige så lidt som andre førkritiske historikere, at skelne mellem aktmateriale og berettende kilder, førstehånds- og andenhåndskilder, primære og sekundære kilder, samtidige og senere, nære eller fjerne kilder. Men hertil kommer, at Slange ikke holdt sig tilbage fra at digte og at forfalske dokumenter for at få stof og fremstilling til at passe ind i og »dokumentere« det helhedssyn, han ønskede at anlægge: han skildrer Christian 4.-skikkelsen som den »brave« monark, som en helt, der forsvarer sig mod den onde nabo Sverige, og dette tilmed i et modsætningsforhold til den danske, af private økonomiske hensyn styrede adel; og som enevældens borgerlige embedsmand og fyrstetjener ser Slange Christian 4. som

en tidlig talsmand for enevælden i et heroisk opgør med adelsvældens privilegier og politiske magt, træk, der endnu mere viser sig i Slanges stærkt omstridte arbejde fra 1720 om enevældens indførelse. I hele sit arbejde viser Slange en uforbeholden ærbødighed over for den enevældige kongemagt, og med bogens titel, *Veritas et honor regis*, »sandheden og kongens ære«, hentet fra Gram, kan Ladewig Petersen derfor kort og klart angive hovedproblemet i Slanges arbejde. Den gamle historikers tendens bestemmer ganske arbejdet, således som det nu uomgængeligt er dokumenteret med Ladewig Petersens bog.

På en bemærkelsesværdig måde bekræftes Ladewig Petersens analyser og opfattelse på flere punkter af oplysninger i en kilde, der for nylig er blevet udgivet af Bue Kåe: biskop Peder Jensen Hegelunds almanakoptegnelser fra årene 1565–1613. Hegelund noterer herredagsmødet i København 20/6 1603 og rådsmødet i Odense 24/8 1604, men nævner intet om de af Slange postulerede samtidige adelsmøder, som Ladewig Petersen formentlig med rette ser som konstruktioner; derimod er Hegelund orienteret om mønstringer af adelens rostjeneste i Odense 29/8 og 14/9 og i Viborg 24/9 1604. Og han kan bekræfte, at det Haderslev-møde, Ladewig Petersen på grundlag af magister Ægidius Lauridsens optegnelser fastslår må have fundet sted omkring 20-21/2 1604, virkelig har fundet sted, selv om det ikke anføres af Kr. Erslev i hans værk med *Aktstykker og oplysninger til rigsrådets og stændermødernes historie i Kristian IV's tid*, 1, 1883–85, og selv om sammenhængen synes at være en anden, end det har været muligt at forudse; hermed forsvinder også de vanskeligheder, Ladewig Petersen mente at stå overfor med Ægidius Lauridsens tilstedeværelse ved »herredagen« i Haderslev 21/2 og dateringen af Christian 4.s fuldmagt for

Jonas Charisius i kancelliets brevbøger til 25/2, således at det tilsyneladende skulle være nødvendigt at tage tilflugt til en mere eller mindre sandsynlig rekonstruktion i retning af, at mødet har strakt sig over en længere periode. Mødet, som Hegelund betegner som »retterting og dom«, strakte sig virkelig over en længere periode, idet Hegelund – hvis oplysninger styrkes af, at han selv var til stede ved mødet, drog dertil 13/2 og tog hjem 24/2 – anfører det under datoen 6/2, og under 9/3 skriver, at »retterting og dom i Haderslev stod på siden den 6. februar fast udi fem ugers tid«. Hermed bliver Slanges fremstilling yderligere problematiseret i den retning, Ladewig Petersen har angivet i sin fremstilling. Indkaldelserne fra Haderslev 6/2 til købstadsmøde i Horsens 29/2 og – hvad Slange overser – Bogense 6/3 falder nemlig hermed under rettertingsmødet, og Slanges oplysninger, at rådet efter adelens tilskyndelse ukaldet indfandt sig i Haderslev i protest mod købstadsmøderne, bliver meningsløs; at rådets intervention skulle have hindret afholdelsen af møderne, bliver så meget mere usandsynlig, som Jonas Charisius' fuldmagt er udstedt 25/2, under mødet, næsten tre uger efter dets begyndelse og blot fire dage før, det jyske købstadsmøde skulle finde sted. Dette møde har Hegelund også anført i sine almanakker, idet han under 29/2 skriver: »Til Horsens skulle (dette ord er overstreget) møde en borgmester og rådmand af hver købstad«. Og at dette møde, i modsætning til hvad man hidtil har ment at kunne se, virkelig har fundet sted, fremgår af Ribe bys pengeomesterregnskaber, hvor det i regnskabet for 1604 under »Gemen udgift« hedder: »Item den 10. dag marti 1604 gav jeg borgmester Kjeld Jørgensen, som han og (rådmand) Peder Lambertsen havde fortæret og til vognleje af hans egen vogn, de havde frem og tilbage den tid, de var i Horsens på byens vegne – 8 da-

ler«. Datoen for mødet mangler vel her, men afholdelsen af borgermødet bekræftes af en regnskabsnotits under »Vognægter«: Item den 28. dag februari 1604 gav jeg Jes Svendsen vognmand for han med hans vogn var i Foldingbro med borgmester Kjeld Jørgensen og Peder Lambertsen, den tid de drog til Horsens til den herremode – 1 ½ mark«.

Også på dette punkt er Slanges historie altså bevisligt fri fantasi. Nogle af de brikker, der for Ladewig Petersen syntes usikre i skildringen af dette begivenhedsforløb, der er så vigtigt for forståelsen af forholdet mellem Christian 4. og rådet og adelen, af forholdet til Sverige og af købstadspolitikken, falder hermed på plads og bekræfter den hovedopfattelse, der er resultatet af analyserne af det omdiskuterede arbejde af enevældens lovtaler Niels Slange.

Ole Degn

E. Ladewig Petersen: *Christian IV.s pengeudlån til danske adelige. Kongelig foretagervirksomhed og adelig gældsstiftelse 1596–1625*. (Københavns Universitet. Institut for Økonomisk Historie, 1974). 178 s.

For en forståelse af det danske kongedømmes og adelens økonomi i begyndelsen af 1600-årene spiller Christian 4.s finanser og finanstransaktioner en væsentlig rolle. Det er derfor værdifuldt, at Erling Ladewig Petersen har taget disse forhold op til en nøjere undersøgelse i sin bog om Christian 4.s økonomiske aktiviteter og hans pengeudlån til adelen i årene mellem 1596 og 1625. Bogen er vel i sit hovedsigte en undersøgelse af vekselvirkningen mellem kongens finansielle dispositioner og adelens kapitalbehov, således som det fremhæves i indledningen; men en række andre væsentlige forhold belyses dermed.

Bogens undersøgelsesområde er de gyldne år i Christian 4.s regeringstid, for kongens vedkommende afbrudt med deltagelsen i krigen mod den tyske kejser 1625–29, for adelen og det øvrige samfunds vedkommende afbrudt allerede med alvorlige landbrugskriser i årene 1618–23, idet Ladewig Petersen ikke mener, at man bør se den danske adelige gældsstiftelse i århundredets første årtier nødvendigvis som udtryk for økonomisk dårlige tider, men som følge af de økonomiske krav, der stilledes af en vis driftsomlægning i retning af en forøget animalsk produktion, nødvendiggjort af efterspørgselsforholdene i Nordvesteuropa.

Fremstillingen tager sit udgangspunkt i en gennemgang af og vurdering af Christian 4.s og rigets finanser. Kildegrundlaget er her nogle overslag, der for årene 1600–01, 1602, 1608 og 1630 udarbejdedes i Rentekammeret, kongens kalenderoptegnelser for årene 1607, 1608 og 1618, de kongelige omslagsregnskaber, der dækker det meste af perioden, og en række gældsregistre fra 1605, 1625–39 og 1641. Materialet, der på flere måder yderligere udnyttes i de følgende afsnit, er meget vanskeligt at gennemskue og anvende på grund af dets meget fragmentariske karakter og på grund af datidens administrative praksis, den uklare kompetencefordeling mellem rentekammeret, kongens kammer og omslagsforvaltningen og de flydende grænser mellem rigets finanser og kongens eget kammer. Det lykkes dog for Ladewig Petersen at nå frem til en række holdepunkter.

På baggrund af gennemgangen af rigets og kongens finanser behandles i de følgende afsnit kongens udlåns- og pengepolitik, og forholdene omkring profithensyn, lånevilkår og gældsstiftelsens funktioner analyseres. Hermed sættes på flere punkter adelens økonomi og godsdrift i nyt perspektiv, og der gøres